

Masayev M. V., Doctor of Philosophical Sciences, Professor of Philosophy and Social Sciences Department of Humanitarian and Pedagogical Academy of Crimean Federal University named after V. I. Vernadskyi (Ukraine, Yalta), mikhail-masayev@yandex.ru

Oswald Spengler and unfoundedness of the Karl Popper's thesis about the "Poverty of historicism"

In the book "The Poverty of Historicism" Karl Popper dared to declare, that he "issuing from strictly logical foundations, ...proved that it was not possible to predict the course of the history". But all the human history proves that it is not so. Using the ideas of Oswald Spengler of the decline of the Western civilization, of the historical events as symbols, of the original symbols of the different civilizations and of the original symbol of the whole human culture, of the history as "Gestalt" the author comes to the conclusion that the adequate "Gestalt" of the non-linear Spengler's human history is the image of the Russian history with its numerous ruptures of the gradualness: conquests by the Goth's, by the Avar's by the Mongol's and more earlier, Time of Troubles, reforms, of Peter the Great, revolutions, perestroika and reforms at the end of the XX – the beginning of the XXI century. By that the author refutes the Karl Popper's thesis about "the poverty of historicism".

Keywords: image, symbol, original symbol, "Gestalt", "the poverty of historicism".

Masayev M. V., доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціальних наук, Гуманітарно-педагогічна академія Кримського федерального університету ім. В. І. Вернадського (Україна, Ялта), mikhail-masayev@yandex.ru

Освальд Шпенглер і неспроможність тези Карла Поппера про "Злиденність історизму"

У книзі "Злиденність історизму" Карл Поппер дерзнув заявити, що він, "виходячи із строго логічних підстав, ...доповів, що хід історії передбачити неможливо". Але уся людська історія доводить, що це не так.

Користуючись ідеями Освальда Шпенглера про занепад західної цивілізації, про історичні події як символи, про прасимволи різноманітних цивілізацій та про прасимвол всієї людської культури, про історію як "геіштальт", автор приходиться до висновку, що адекватним "геіштальтом" нелінійної шпенглерівської історії людства є образ російської історії з її багаточисленними розривами поступовості: готським, аварським, монгольським та більш ранніми завоюваннями, "смутиним часом", петровськими реформами, революціями, "перебудовою" та реформами кінця XX – початку XXI століття.

Ключові слова: образ, символ, прасимвол, "геіштальт", "злиденність історизму".

* * *

УДК 130.32

Розова Т. В.,
доктор філософських наук, професор,
академік Академії наук Вищої школи України
(Україна, Київ), roztam21@gmail.com;
Чорна Л. В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософської антропології,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), lika7@ukr.net)

ФІЛОСОФСЬКА СИСТЕМА ГЕГЕЛЯ ЯК ВЧЕННЯ ПРО ЕТАПИ РОЗВИТКУ АБСОЛЮТНОЇ ІДЕЇ

У статті аналізується філософська система Гегеля. Нині, на зламі історичних епох у свідомості мислячих людей превалюють пошуки сенсу буття, співвідношення духовного та матеріального у житті людини. Чи може людина існувати поза межами духовності? Для відповіді на це запитання пропонується звернутися до теоретичних надбань видатного філософа, представника німецької класичної філософії Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля, однією з центральних проблем філософської системи якого було осягнення проблеми розвитку абсолютної ідеї. Аналізуючи твори Гегеля, у статті спіраліся перш за все на два базових методи: діалектичний та герменевтичний. Метою статті є дослідження того, як у класичній філософії європейського Модерну формувалася ідея абсолютного духу, що була основою для трактування таких понять як "духовне", "ідеальне", "ідеологія". Аналіз філософії Гегеля дозволив обґрунтувати висновок про внутрішній зв'язок теорії і моральної практики, пізнання і діяльності.

Ключові слова: філософія Гегеля, абсолютна ідея, дух, об'єктивний дух, суб'єктивний дух, свідомість.

Обрання для філософського аналізу творчості Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля на перший погляд може здаватися дивним. Але сьогодні, на початку XXI

століття, коли у інтелектуальних колах домінує зовсім інший, постмодерний філософський світогляд звернення до класичного світосприйняття Гегеля, однією з центральних проблем філософії якого була феноменологія духу, є досить актуальним. Проблема мислення і буття була поставлена у нього значно глибше, ніж у багатьох сучасних мислителів, а саме, як проблема діалектична. Аналізом творчості геніального представника німецької класичної філософії займаються вже два століття. Важко назвати того, хто із видатних істориків філософії не присвятив би увагу творчості цього мислителя - це А.Гуліга [1], П.Гайденко, І.Львін, Т.Ойзерман, В.Шинкарук [2] та багато-багато інших. Метою статті є дослідження того, як історично формувалася у європейській свідомості ідея духовності. Аналізуючи твори Гегеля, автори цих рядків спіраліся перш за все на два базових метода у своєму невеличкому дослідженні – діалектичний та герменевтичний.

Серед плеяди геніальних філософів німецької класичної школи Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831), безперечно, займає центральне місце. Його філософська система і сьогодні притягує неабияку увагу дослідників у царині логіки, філософії історії, філософії релігії, філософії права, філософії науки. У філософії Гегеля німецький класичний ідеалізм досяг апогею свого розвитку. Вихідним принципом його філософської системи є принцип тотожності мислення і буття. Гегель наголошує, що істинним буттям є мислення, а істинне мислення тотожне буттю. Буття за сутністю є мислення, а суттєве мислення є буттям. Які підстави вважати, що істинне буття тотожне мисленню, а мислення існує як об'єктивна реальність? У XIX столітті загальноновизнаним було уявлення, що мислення знаходить свій вираз у науковому знанні, яке існує об'єктивно, поза свідомістю окремих людей і визначає останню. Кожна окрема людина щодо науки є лише її органом. А наука як система понять і категорій лежить в основі світу і визначає його існування і розвиток.

Гегель цю об'єктивно існуючу науку позначає поняттям "Дух", "Світовий Дух". Цей Світовий Дух невидимий, але він діє як субстанція в кожній людині, проходячи різні формоутворення, і постійно перебуває в стані становлення. Спочатку він існує як принцип, який має реалізуватися через свою власну діяльність. Діяльність духу є процесом упредметнення і розпредметнення ним своєї сутності. Моделлю для виявлення характеристик діяльності Духу Гегель бере людську цілеспрямовану діяльність, де дійсно реалізується єдність мислення і буття. У цій реальній діяльності людина, за Гегелем, упредметнює і водночас розпредметнює свою людську сутність.

Упредметнення - це перетворення духовного в предмет, перетворення цілей, ідей, бажань, здатностей у предметну форму. Разом з тим цей процес здійснення дій-діянь є процесом пізнання, перетворенням предметного світу в духовне багатство, тобто розпредметненням. Процес упредметнення для Гегеля є одночасно і процесом відчуження, вірніше, самовідчуження Духу. Отже, світ, за Гегелем, - це результат упредметнення і самовідчуження Світового Духу. А Світовий Дух по суті своїй - це об'єктивована і персоніфікована наука. А оскільки метою наукового

пізнання є досягнення об'єктивної істини, тобто єдності за змістом мислення і буття, то Світовий дух є єдністю мислення і буття. На буденному рівні, зазначає Гегель, це сприймається як Бог.

Те, що релігія іменує Богом, філософія називає Світовим Духом, або мисленням, тотожним буттю, і буттям, тотожним мисленню. У своєму досвітовому бутті Дух є системою понять, що виражає абсолютну (і об'єктивну) істину. Але Світовий Дух - це не тільки мислення, він має втілення у світ, тому Гегель позначає його ще і поняттям "Абсолютна Ідея", оскільки ідея - це знання, яке має бути втіленим у дійсність. Отже, Світовий Дух у своєму досвітовому бутті є системою понять, яка має бути втіленою в дійсність, тобто він є Абсолютною Ідеєю. Світ Гегель розглядає як результат історичного розвитку Абсолютної Ідеї, що проходить три етапи.

Перший етап - це досвітове буття, буття Абсолютної Ідеї (Бога) до створення світу. Тут Абсолютна Ідея розгортається у систему понять, яку має вивчати особлива наука - наука логіка. Висвітленню цих питань присвячена праця Гегеля "Наука логіки" [3].

Другий етап - це природа як інобуття Абсолютної Ідеї (Бога). Природа в своєму розвитку проходить такі шаблі: механіка, фізика, органіка, доки не породжує людину. На цьому припиняється розвиток природи у часі, надалі вона тільки урізноманітнюється у просторі. Дослідженню саморозвитку Абсолютної Ідеї у сфері природи присвячена праця Гегеля "Філософія природи".

Третім етапом саморозвитку Абсолютної Ідеї є її розвиток у сфері самоусвідомлюючого духу, тобто в суспільстві. Основним принципом саморозвитку Абсолютної Ідеї у сфері самоусвідомлюючого духу є свобода. Вся історія суспільного розвитку є історією розвитку і реалізації принципу свободи. Дослідженню цих проблем присвячені праці Гегеля: "Філософія духу", "Феноменологія духу", "Філософія історії", "Філософія права", "Філософія релігії" та ін. На цьому етапі Абсолютна Ідея, за Гегелем, розвивається у трьох формах, а саме: як суб'єктивний дух, як об'єктивний дух і як абсолютний дух.

Суб'єктивний дух у Гегеля - це дух як душа людини, індивідуальна свідомість, що розвивається за принципом свободи. Проте свобода як принцип суб'єктивного духу є обмеженою свободою. Тут свобода реалізується як сваволя, як свобода задоволення своїх егоїстичних бажань. Така свобода, наголошує Гегель, гірша за неволю, гірша за рабство. Тому суб'єктивний дух не є самодостатнім. Істиною суб'єктивного духу є дух об'єктивний, що спрямовує його діяльність у напрямі до самореалізації. Під об'єктивним духом Гегель розуміє форми суспільної свідомості та суспільних відносин, які щодо індивідуальної свідомості виступають як об'єктивна воля, об'єктивна духовна сила, що визначає і спрямовує діяльність суб'єктивної свідомості, регулює і корегує її. Це мораль, право, моральнісний світ сім'ї, громадянського суспільства, держави.

Державу Гегель оголошує вищою формою об'єктивного, духу і реалізації свободи. Гегель досліджує різні історичні форми державності і доходить висновку, що найбільш адекватною формою державності, яка відповідає принципу свободи, є

конституційна монархія. Основним протиріччям суспільного розвитку, за Гегелем, є протиріччя між бідністю та багатством. Це протиріччя він оголошує в принципі невіршальним, тому що навіть при надмірному багатстві суспільство не в змозі подолати надмірну бідність. Тому виникає держава як засіб доцільного корегування цього протиріччя, і найкращою формою для цього є конституційна монархія. Конституційна монархія є найвищим етапом розвитку форм державності. Досконалішої форми, на думку Гегеля, не існує. Далі розвиток державності йде як повторення попередніх форм або ж як урізноманітнення даної форми.

Проте істинним виразом сутності духу є не об'єктивний, а третя його форма - абсолютний дух, який саморозвивається в таких формах як мистецтво, релігія і філософія. Він є результатом самопізнання Абсолютною Ідеєю себе у своїх творіннях, у продуктах своєї творчості. У мистецтві абсолютний дух виступає як споглядання. Тут Абсолютна Ідея осягає свої творіння через красу і велич. Релігія, за Гегелем, - це абсолютний дух, що благоговійно виявляє свою сутність через уявлення про Бога. Філософія - це абсолютний дух, що найбільш адекватно реалізує свою сутність через поняття, яке є виразом тотожності мислення і буття.

Отже, філософська система Гегеля є вченням про три етапи розвитку Абсолютної Ідеї:

- 1) логіка (досвітове буття);
- 2) природа;
- 3) історичний розвиток суспільства і пізнання.

Проте найзначнішим досягненням Гегеля була не його філософська система, а діалектичний метод, створення діалектики як загальної теорії розвитку. Основні положення діалектики як теоретичної системи викладені в праці "Наука логіки". Предметом логіки як науки про мислення, за Гегелем, має бути мислення, тотожне буттю. У самому мисленні він виділяє як вихідну структуру його категоріальний лад - основні категорії та їхні взаємні зв'язки і відношення. Логічні категорії Гегель розглядає як форми мислення, тотожні формам буття. "Наука логіки" і покликана була побудувати систему категорій мислення, тотожну системі буття. Але система категорій лише тоді буде системою, коли будуватиметься, цілеспрямовуючись ідеєю, що спрямовує всі процеси пізнання і діяльності.

Тією ідеєю, що спрямовує пізнання на шляху досягнення абсолютної істини, є, за Гегелем, діалектичний метод як форма розгортання системи логічних категорій. Гегель визначає діалектичний метод як усвідомлювану форму саморозвитку логічних категорій шляхом їх вибудовування у цілісну взаємопов'язану систему. Логічні категорії виражають всезагальні, універсальні зв'язки буття, розкриваючи їхній саморозвиток і зображуючи картину буття, що саморозвивається.

Діалектика як теоретична система будується на певних принципах, які потім конкретизуються в законах і категоріях. Гегель виділяє такі загальні принципи діалектики:

- 1) принцип загального взаємозв'язку і взаємодії;
- 2) принцип розвитку як саморозвитку;

3) принцип суперечності, або тотожності протилежностей. Згідно з цим принципом сутність дійсності досягається як внутрішньо суперечлива. Суперечність (протиріччя) є джерелом саморозвитку будь-якого явища. Істина ж досягається через синтез протилежностей, через синтез протилежних визначень предметів і явищ дійсності. Логічною формою розгортання міркування у відповідності до цього принципу є заперечення заперечення: теза - антитеза - синтез;

4) принцип сходження від абстрактного до конкретного, згідно з яким мислення має розгортати свої визначення, рухаючись до все конкретніших і всебічніших;

5) принцип єдності логічного та історичного, який наголошує, що логіка та історія взаємно визначають і обумовлюють одна одну.

Будуючи свою систему, Гегель брав логічні категорії у тій послідовності, в якій вони історично формувалися в історії філософії та культури. Проте, інтерпретуючи їх, Гегель гадав, що саме логічний розвиток знаходить вираз в історії, а не навпаки. Логіка визначає історію, а не історія логіку. Історія у нього є розгортанням категорій мислення. "Наука логіки" Гегеля складається з трьох частин:

- 1) вчення про буття;
- 2) вчення про сутність;
- 3) вчення про поняття.

Вчення про буття, у свою чергу, містить в собі триаду: якість – кількість - міра. У цій частині Гегель формулює загальну закономірність взаємопереходу кількісних і якісних змін. Якість - це визначеність предмета, що відрізняє його від інших предметів і тотожна з його буттям. Кількість - це визначеність, що відрізняє предмет від себе самого на різних етапах його існування і робить тотожним з іншими. Міра - це визначеність, що фіксує єдність якісних і кількісних визначень предмета.

Коли кількісні зміни порушують міру предмета, вони ведуть до змін якості. Самі ж по собі кількісні зміни можуть збільшуватися чи зменшуватися, не порушуючи міри. Міра і виявляється тоді, коли її порушують. Перехід через міру, її руйнування приводить до зміни якості і становлення нової міри як нової єдності якісних і кількісних визначень. Кількісні зміни відбуваються поступово, а якісні - стрибкоподібно. Стрибок - це руйнування старої міри і становлення нової, яка безпосередньо виявляє себе як нова якість. Вчення про сутність теж включає триаду: сутність - явище - дійсність. Тут Гегель формулює положення про протиріччя (суперечність) як джерело саморуху і саморозвитку і розкриває діалектичний взаємозв'язок категорій явища і сутності, зовнішнього і внутрішнього, змісту і форми, можливості та дійсності, випадковості та необхідності, причини і наслідку і, нарешті, взаємодії. Вчення про поняття складає триаду: поняття - об'єкт - ідея. Тут Гегель розглядає діалектику категорій загального, особливого й одиничного, а також дає концентровану характеристику діалектичного методу як всебічного і максимально конкретного досягнення дійсності.

Діалектика Гегеля як загальна теорія розвитку є цілісною теоретичною системою принципів, понять і

категорій, закономірні взаємозв'язки яких показують і обґрунтовують, яким чином відбувається процес розвитку як саморозвитку; їй притаманні такі характерні риси:

1) вона є насамперед діалектикою мислення, що відбувається як саморух і саморозвиток понять і категорій, які фіксують загальні, суттєві, необхідні зв'язки, тому загальне, необхідне, суттєве мислиться як важливіше і цінніше за одиничне і випадкове;

2) відношення категорій характеризує не координація, а субординація і підпорядкування - явище одиничне, випадкове, можливо підпорядковане і залежне від сутності, загального, необхідного, дійсного;

3) така сама субординація і підпорядкування характеризує і відношення протилежностей у процесі розвитку і вирішення протиріч, одна з них визначається як прогресивна, інша як консервативна, і перша автоматично і однозначно підпорядковує і перемагає другу;

4) однолінійне і одноваріантне тлумачення процесу розвитку як прогресу розуму в досягненні абсолютної істини, що виключає будь-яку альтернативність;

5) панлогізм - усе підпорядковане строгим і однозначним, логічним зв'язкам між категоріями і поняттями;

6) ідеалістичний характер - саморозвиток органічно притаманний тільки мисленню, а природа, суспільство, людина джерелом свого розвитку мають саморозвиток об'єктивованого і поставленого над світом мислення, уособленням якого був Світовий Дух (Абсолютна Ідея).

Створення діалектики як теоретичної системи принципів і загальних законів розвитку як саморозвитку, формулювання основних категорій, що розкривають і пояснюють його, було значним досягненням Гегеля, яке визначило історичне значення його концепції в історії філософії і культури.

Своїх сучасників Гегель найбільше зацікавив своєю концепцією філософії історії [4]. Історія для Гегеля - це сфера, яка хоч і має закономірний характер, проте її закономірності відрізняються від закономірностей природи. В історії закономірність реалізується через свідому діяльність людей. Гегель різко протиставляє людське суспільство природі. При всій різноманітності змін, що відбуваються в природі, у ній виявляється лише коловорот, уже не виникає нічого нового, є лише урізноманітнення у просторі. Нове з'являється тільки у змінах духовної сфери. Природа змінна лише у просторі, а дух - у часі та просторі. І виявом зміни у часі та просторі є всесвітня історія. Основою історичного розвитку суспільства у Гегеля є саморозвиток Світового Духу, який реалізується через активну діяльність людей. Сам Світовий Дух не може ні працювати, ні воювати і тому дозволяє замість себе діяти людям. Людська активність, що мотивована роз'єднаними егоїстичними потребами, інтересами, пристраттями індивідів є, на думку Гегеля, єдиним адекватним засобом реалізації Світовим Духом своєї внутрішньої мети. Світовий Дух має своєрідну "хитрість", він творить історію через діяльність конкретних людей. Суб'єктом історії є Світовий Дух, а конкретними виконавцями - люди. Гегель наголошує, що за зовнішньою різноманітністю індивідуальних явищ приховується сутнісний порядок і закономірність.

Цією об'єктивною закономірністю і є Світовий Дух, що стоїть над окремими людьми і виявляється через їхні різноманітні зв'язки і взаємовідносини. Світовий Дух завдяки своїй "хитрості" змушує людей через посередництво пристрастей, що їх осліплюють, і короткозорих розсудкових вчинків служити вищим цілям всезагального.

Переслідуючи свої власні інтереси, люди здійснюють значно більше, ніж задумали. Не усвідомлюючи того, вони реалізують закономірності історії. Важливе місце в історії належить, на думку Гегеля, так званим "історично діючим індивідам", дійсним історичним героям, чий інтереси, потреби, пристрасті приводять до звершень епохального значення, їхні дії, звичайно ж, теж виходять з егоїстичних інтересів, проте в даний момент вони співпадають з реалізацією загальної закономірності як "волі" Світового Духу.

Гегель підкреслював, що в світовій історії завдяки діям людей одержуються ще і дещо інші результати, ніж ті, яких вони чекали і бажали. Іноді реальні результати навіть обертаються проти тих, хто діє. Тут виявляє свій вплив відчуження.

Історія, за Гегелем, має мету. Ця мета визначається як розвиток і реалізація свободи громадянина в громадянському суспільстві. А оскільки реалізація свободи включає усвідомлення Світовим Духом себе як вільного, то історія є водночас і прогресом в усвідомленні свободи. З цієї точки зору Гегель розрізняв три основні етапи (епохи) розвитку світової історії:

1) східний світ, де свободу, має лише одна людина - деспот;

2) греко-римський світ, де свободу має група людей - вільні громадяни полісу;

3) германський світ, де усвідомлення свободи досягає максимуму, і свободу мають усі люди.

Прогрес в усвідомленні свободи, за Гегелем, створює внутрішній смисл історії і має бути об'єктивованим у дійсність, реалізованим. Реалізація прогресу в усвідомленні свободи відбувається через розгортання Світового Духу в праві, моралі та моральності. Під моральністю, як уже відзначалося, Гегель розуміє такі шаблі об'єктивації людської свободи, як сім'я, громадянське суспільство і держава. Найвищою формою об'єктивації свободи й історії, на його думку, є держава. Народи, які не утворили держави, не є, за Гегелем, історичними народами. Отже, розвиток історії як саморозвиток Світового Духу проходить певними етапами, через сходження шаблями обмежених у часі історичних епох, що послідовно змінюють одна одну, у кожній з яких є своя міра усвідомлення і реалізації свободи. Кожну з них представляє характерний для неї народний дух, тобто народ, який в дану епоху за своїм характером, розумінням суспільної моральності, формою сім'ї та держави став найважливішим для реалізації мети і смислу історії. Виконавши свою історичну роль, історичну місію, він передає естафету іншому народу і назавжди сходить з історичної арени.

Отже, історія суспільства постає у Гегеля як всесвітньо-історичний процес розвитку діяльності людей через все зростаючу міру реалізації свободи.

Проте за цим стоїть самодіяльність Світового Духу, який використовує індивідуальні інтереси і пристрасті людей як засіб, знаряддя для досягнення своїх цілей.

У філософії Гегеля слід чітко розрізняти діалектичний метод, діалектику як загальну теорію розвитку та ідеалістично-моністичну систему, що суперечать одна одній. Діалектичний метод, заснований на визнанні й обґрунтуванні розвитку як саморозвитку і протиріччя як його джерела, суперечить системі, що вимагає вирішення всіх суперечностей і встановлення несперечливого стану. Всім сферам дійсності Гегель поставив межі розвитку:

1) природа з появою людини припиняє розвиток у часі і тільки урізноманітнюється в просторі;

2) у філософії історії Гегель абсолютно довільно зупиняє процес розвитку на конституційній монархії, яку вважав ідеальним станом суспільства;

3) у сфері пізнання межею є досягнення абсолютної істини: у результаті самопізнання Абсолютна Ідея знову досягає тотожності мислення і буття в абсолютній істині, найвищим виразом якої є філософія;

4) межею розвитку філософії Гегель вважав свою власну систему як найвищий рівень розвитку філософії як науки наук;

5) одним з виявів основної суперечності філософії Гегеля було те, що критерієм суспільного прогресу він оголосив ступінь реалізації людської свободи, і водночас людина в його концепції була абсолютно залежною від діяльності Світового Духу, від його всевладної самодіяльності.

Отже, людська сутність, за Гегелем - це духовність, що реалізується через діяльність свідомості. Творча діяльність людини розглядається насамперед як діяльність свідомості, а свідомість - як діяльність мислення.

Список використаних джерел

1. Гулыга А.В. Гегель. – 2-е изд., испр. и допол. – М., Соратник, 1994. – 256с. – (Серия избранных биографий)
2. Шинкарук В.И. Логика, диалектика и теория познания Гегеля (Проблема тождества логики, диалектики и теории познания в философии Гегеля)// Монография. – Издательство Киевского университета, 1968. – 295с.
3. Гегель, Георг Вильгельм Фридрих. Наука логики. В 3-х томах. М., "Мысль", 1970-1972.
4. Гегель Г.В.Ф. Лекции по философии истории. Перевод А.М. Водена. – Санкт-Петербург, "НАУКА", 1993. – 479с.

References

1. Gulyiga A.V. Gegel. – 2-e izd., ispr. i dopol. – M., Soratnik, 1994. – 256s. – (Seriya izbrannyih biografy)
2. Shinkaruk V.I. Logika, dialektika i teoriya poznaniya Gegelya (Problema tozhdestva logiki, dialektiki i teorii poznaniya v filosofii Gegelya)// Monografiya. – Izdatelstvo Kievskogo universiteta, 1968. – 295s.
3. Gegel, Georg Vilgelm Fridrih. Nauka logiki. V 3-h tomah. M., "Myisl", 1970-1972.
4. Gegel G.V.F. Lektzii po filosofii istorii. Perevod A.M. Vodena. – Sankt-Peterburg, "NAUKA", 1993. – 479s.

Rozova T. V., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Academician of the Higher School Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), rozam21@gmail.com;

Chorna L. V., PhD in Political Science, Assistant professor of Philosophical Anthropology department, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), lika7@ukr.net

The philosophical system Gegel as studies is about the stages of development of Absolute Idea

The article analyzes the philosophy of Hegel. Presently, at the turn of the historical epochs in the consciousness of thinking people the searches of sense of life

predominate, the understanding of spiritual and material correlation of values is required. Can a person exist outside of spirituality? To answer this question it is proposed to appeal to theoretical achievements of outstanding philosopher, the representative of German classical philosophy - Georg Wilhelm Friedrich Hegel. One of the central problems of his philosophical system was a comprehension of the Absolute Idea. Analyzing the works of Hegel, the article relied primarily on two basic methods: dialectical and hermeneutic. The purpose of the article is to research how the idea of absolute spirit was formed in the European Modern classical philosophy. In fact this idea was the basis for the interpretation of such concepts as "spiritual," "ideal," "ideology." Analysis of Hegel's philosophy allowed justifying a conclusion about the internal communication between theory and moral practice, between cognition and activities.

Keywords: philosophy of Hegel, the absolute idea, the spirit, the objective spirit, the subjective spirit, consciousness.

Розова Т. В., доктор філософських наук, професор, академик Академії наук Вищої школи України (Україна, Київ), roztam21@gmail.com;

Черная Л. В., кандидат політичних наук, доцент кафедри філософської антропології, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), lika7@ukr.net

Философская система Гегеля как учение об этапах развития Абсолютной Идеи

В статье анализируется философская система Гегеля. Сейчас на рубеже эпох в сознании мыслящих людей преобладают поиски смысла бытия, соотношение духовного и материального в жизни людей. Может ли человек существовать вне духовности? Чтобы ответить на этот вопрос необходимо обратиться к теоретическому наследию выдающегося философа, представителя немецкой классической философии, Георга Вильгельма Фридриха Гегеля, одна из центральных проблем философской системы которого - это проблема развития абсолютной идеи. Анализируя произведения Гегеля, в статье использованы, главным образом, два основных метода: диалектический и герменевтический. Целью статьи является исследование того, как в классической философии европейского модерна формировалась идея абсолютного духа, которая явилась основой для толкования таких понятий, как "духовное", "идеальное", "идеология". Анализ философии Гегеля позволил обосновать вывод о внутренней связи теории и нравственной практики, познания и деятельности.

Ключевые слова: философия Гегеля, абсолютная идея, дух, объективный дух, субъективный дух, сознание.

* * *

УДК 340.12"16"

Хвойницька Х. М.
кандидат філософських наук,
асистент кафедри філософії,
Львівський національний університет
"Львівська політехніка"
(Україна, Львів), khrystyna81@gmail.com

СПЕЦИФІКА ЮСНАТУРАЛІСТИЧНИХ ІДЕЙ ДЖ. ЛОККА ТА С. ПУФЕНДОРФА

Розглядається проблема природного права у творах мислителів епохи Нового часу Дж. Локка та С. Пуфендорфа. Метою статті є здійснення ретроспективного аналізу природно-правових ідей мислителів, окреслення та визначення специфіки розуміння природного права як людського розуму та основи для гуманних та демократичних законів. Для виконання поставленої мети було застосовано діалектичний метод, історико-порівняльний та метод системного аналізу, які допомогли у пошуку джерел розвитку історико-філософського знання та порівняльного аналізу у процесі ретроспективного розгляду концепцій природного права. Особлива увага приділена юснатуралістичним ідеям, як домінуючим в системі вчень про право Нового часу. Аналізується специфіка трактування філософами юснатуралізму, як основи для формування законодавчої бази держави. Робиться висновок, що природне право Нового часу є фундаментом для формування позитивних законів.

Ключові слова: природне право, свобода, розум, закон, правові принципи, права держава.

Дослідження проблеми природного права є актуальною та доцільною в умовах українського сьогодення, адже вона пов'язана з розвитком юридичного мислення, формуванням інтелектуальної культури особи на засадах духовності та моралі, особливостями правотворчості. Сучасна ситуація вимагає актуалізації уваги до прав людини, детального

осмислення їх важливості для формування громадянського суспільства. Хоча дана проблема ще не достатньо повно досліджена, проте вже є вагомим надбанням, зокрема слід відмітити праці М. Патей-Братасюк [10], А. Караса [2], О. Данильяна, В. Бачиніна, В. Шкоди [11], С. Сливки.

Мета статті – здійснити ретроспективний аналіз природно-правових ідей видатних мислителів епохи Нового часу Дж. Локка та С. Пуфендорфа. Окреслити та визначити специфіку розуміння природного права як людського розуму та основи для гуманних та демократичних законів.

У Новий час, коли людина прагнула пояснити всі явища навколишнього світу і суспільного життя природними причинами, природне право вважалося законом природи – це були осмислені розумом норми людського співжиття, які є засадами поведінки розумної людини. Велику увагу такому закону приділяв Дж. Локк (1632–1704), який вважав, що це є первісно втілена у підсвідомості регулятивна форма, яку людина відкриває в собі через рефлексію, або усвідомлення. Проте Локк розрізняв закон природи як зобов'язання, і природне право як можливість, тобто свободу діяння.

Дж. Локк справедливо вважається творцем політичної доктрини лібералізму. Основні твори, в яких викладена концепція природного права Локка – це "Досліди про закон природи" (1664), "Досвід про людське розуміння" (1686) та "Два трактати про державне правління" (1689).

У своїх розмірковуваннях про закони природи Локк як мислитель Нового часу вважає людину частиною природи, що підкоряється певним законам. Природний закон, за яким існує людина і який відповідає їй природі, може бути описаний, на думку Дж. Локка, як прояв Божественної волі, пізнаної завдяки "світочу природи". Це не є диктат розуму, оскільки розум як здатність нашого духу і частина нашої сутності не може встановлювати для нас закони. Природний закон "якраз і є знаменита вимога "жити згідно з природою", так часто повторювана стоїками". Цей закон, позначуваний вказаними назвами, слід відрізняти від природного права, бо право полягає в тому, що ми маємо можливість вільно розпоряджатися річчю, тоді як закон є те, що дозволяє чи забороняє нам щось робити" [3, с. 4]. Отже Дж. Локк розглядає природне право у порівнянні з природним законом як свободу діяння. Він вказує прямо на авторитет Аристотеля як теоретичне джерело своїх ідей про природне право і природний закон. У "Нікомаховій етиці" (кн. 1, гл.7) – зауважує Дж. Локк – Стагірит демонструє, що у кожній речі є свої функції, і виділяє специфічну функцію людини – "діяльність душі згідно з розумом", отже, "обов'язок людини полягає в діяльності згідно з розумом і людина зобов'язана робити те, що їй диктує розум" [3, с. 5].

Природний закон є основою моралі, бо "якщо чесноти вшановуються як гідні, а ваді вважаються ганебними, то це відбувається із-за закону природи, бо природа їх вічна й певна і не залежить ні від громадянських постанов, ні від будь-якого приватного судження" [3, с. 9].

Отже, природний закон не записаний, не оприлюднений, але він наявний у людському житті, зумовлює їх поведінку і стосунки. Спосіб, яким людина